

21.495

3

კავშირნიერთ-პოპულარული სურია

ქართული ხალხის გრძელად უცხოელ
ღამყრობათა წინააღმდეგ

I

ნ. ბერძენიშვილი

თათართა გაცონოვინს ხანა

თბილისი — 1941

სსრ მცნობრებათა აკადემია—ისტორიის ინსტიტუტი

სამეცნიერო-პოპულარული სერია

ქათვიანი ხაღვის ბაძოდა უხსოვდ
ღამყაკობადა წინააღმდეგ

9(47922)

I

ნ. ბერძენიშვილი

16

თათართა გატონობის ხანა

K 21.495
3

საქართველოს სსრ მცნობრებათა აკადემიის გამომცემლობა
თბილისი—1941

სახელმწიფო ბიბლიოთეკა

დაბეჭდა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა
აკადემიის პრეზიდიუმის განკარგულებით

ბეჭდვითი აკად. ს. ჯანაშია

სკიპ-2000
უნივერსიტეტი

47500. 2100. 607.

* * *

მტრობა-ომების გარდა, საქართველოს ახლობელსა თუ შორეულ მეზობლებთან მშვიდობიანი კულტურული ურთიერთობაც ჰქონდა.

ასეთი ურთიერთობისას ქართველი ხალხი უხვად სესხულობდა მეზობელთა კულტურულ მიღწევებს, ხოლო სამაგიეროდ საკუთარი შემოქმედების ნაყოფსაც ასევე უხვად უზიარებდა მათ.

სამწუხაროდ, ეს მშვიდობიანი კულტურული ურთიერთობა ხშირად ირღვეოდა. შეიძლება არც მოიძებნებოდეს მსოფლიოში მეორე ისეთი მხარე, რომელსაც იმდენი შემოსევა-დაპყრობა და ტაცება-ობრება განეცადოს, რამდენიც საქართველომ თავისი ხანგრძლივი ისტორიის სიგრძეზე განიცადა.

ჩვენ მეზობელთაგან არა ერთმა ხალხმა დაჰკარგა პოლიტიკური დამოუკიდებლობა და დამპყრობელთ საბოლოოდ დაემონა. არა ერთი ძლიერი სახელმწიფო გაქრა და არა ერთი კულტურული ხალხი საბოლოოდ გადაშენდა. ქართველი ხალხი კი გადაურჩა ათას ქართველს; უმაგალითო გმირული ბრძოლით მან დაიცვა თავისი კულტურული სახე და დიდქირანახული, მაგრამ ბრძოლის უნარ-დაუშრეტელი, ის ახალი მსოფლიოსთვის მებრძოლთა მოწინავე რიგებში ჩადგა და თავისი ეროვნული მომავალი საბჭოთა წყობილების ურყევ ბჭეებს შეაფარა.

მეცნიერული პასუხი საკითხზე, თუ როგორ იბრძოდა ჩვენი ხალხი, რაში იყო მისი ძალა და ამოუღრწეველი სიცო-

ცხლის უნარი, რა ჰკვებავდა მის უძლეველობას მტრებთან ბრძოლაში,—სრულიად კანონიერი მოთხოვნისაა, რასაც საქართველოს ისტორიის მკვლევრებს საბჭოთა საზოგადოება დღეს უყენებს.

ამ წიგნაკის საგანი მარტივია. ეს არის ქართველი ხალხის გმირული ბრძოლა თათარ დამპყრობელთა წინააღმდეგ XIII-XIV საუკუნეებში. ხანგრძლივი და მძიმე იყო ეს ბრძოლა, მაგრამ თავის უფლებებისათვის ბრძოლა, სამართლიანი ომი საზარელი არ შეიძლება იყოს და ქართველი ხალხიც თავდადებით და შეუწეველად იბრძოდა, სანამ მოძალადე-დამპყრობელთა უღელი ამაყ ქედიდან არ მოიშორა.

**

X საუკუნისათვის ქართველმა ხალხმა გამარჯვებით დაასრულა სამსაუკუნოვანი ბრძოლა არაბ დამპყრობელთა წინააღმდეგ და ეროვნული შემოქმედების თავისუფალ გზაზე გამოვიდა.

X საუკუნის მიწურულისათვის ძირითადად დასრულდა საქართველოს ერთ ფეოდალურ მონარქიად გაერთიანების პროცესი. ამ ხანგრძლივ პოლიტიკურ პროცესს, საამისოდ საკმაო ეკონომიურსა და სოციალურ საფუძველზე გაშლილს, თანსდევდა ქართველი ხალხის კულტურული გაერთიანება. X საუკუნეში უკვე შემოსულია ამ პოლიტიკურ-კულტურული მთლიანობის აღმნიშვნელი ტერმინი „საქართველო“. ამის შემდეგ ეს ტერმინი მკვიდრად დარჩა და ჩვენი ქვეყნის პოლიტიკურად დაშლის შემთხვევაში არსებობდა ის. ძველი ერთიანი „ყოველი საქართველოს“ ნაცვლად ეხლა, მაგალითად XVII საუკუნეში, მართალია, „ექვს საქართველოს“ ითვლიდნენ (ე. ი. ქართლი, კახეთი, სამცხე-საათაბაგო, იმერეთი, სამეგრელო და გურია), მაგრამ ყველა ისინი მაინც „საქართველოები“ იყვნენ, ე. ი. შინა-პოლიტიკურად დაყოფილი ერთი მოდგმისა და კულტურის თანამოქმედები და, ამდენადვე, უცხოელებისაგან განსხვავებულნი.

XI—XII საუკუნეებში ჩვენს ქვეყანაში დიდი ინტენსიური შემოქმედებითი მუშაობა მიმდინარეობდა. ამის შედეგი ის იყო, რომ საქართველომ დასავლეთის ბერძნულ-ქრისტიან-

ნული სიბრძნე აითვისა და კულტურით მოქადულ ბიზანტიას ღირსეულად თვალი გაუსწორა. ამავე დროს ქართველი ხალხი მწყურვალედ დაეწაფა აღმოსავლეთის ხალხთა (არაბთა, სპარსელთა) კულტურულ მიღწევებს. დასავლეთ-აღმოსავლეთის ამ საგანძურთა ქართულ კულტურულ ნიადაგზე გადმოტანით, ყველა ამათი ორგანული შედუღებით და ამ რთული სინთეზის შემდგომი განვითარება-ამაღლებით (XII ს.) ქართველმა ხალხმა თავისი შემოქმედებითი ძალა ძლიერად გამოამჟღავნა და საკუთარი კულტურული სახე უკვდავყო (რუსთაველი საამისო თვალშეუდგამი ძეგლის მწვერვალია).

თვითეთუ ს გვიან-ფეოდალურ „საქართველოს“ თავისი წილი ედო ამ დიდს კულტურულ მემკვიდრეობაში, რომლითაც ის უცხოელები-საგან განსხვავდებოდა და რომელსაც ის ამ უცხოელებთან ბრძოლაში იცავდა.

XI საუკუნის მეორე ნახევარში ახლო აღმოსავლეთმა თურქ-სელჩუკ მომთაბარეთა დიდი გადმოსახლება განიცადა. შუა აზიიდან გამოსულმა ამ ნომადებმა დაიპყრეს ირანი, ამიერ-კავკასია, ბიზანტიას ჩამოგლიჯეს მცირე-აზიის დიდი ნაწილი, სირია-პალესტინა, შექმნეს ძლიერი სამხედრო სახელმწიფო და დაპყრობილ ხალხთა უზარმაზარი კულტურული ტერიტორიები თავიანთ ჯოგების საძოვრებად გაიხადეს.

საქართველო უკიდურესი საფრთხის წინაშე დადგა. ქართლ-კახეთის თუ მესხეთის ქალები თურქებმა თავიანთი ჯოგების საზამთრო საძოვრებად, ხოლო მთიანი ზეგანები იალაღებად გადაქციეს. ბალ-ვენახისა თუ პურის ყანის ფართობები თანდათან ტრამალებმა და ტყეებმა დაიჭირეს. კულტურული ნამოსახლევი „აღსავსე იქმნა ირემთა და ეშუთა მიერ“.

დიდგვარიან აზნაურების საქართველო დამარცხდა თურქებთან ბრძოლაში და ქვეყანა ამოწყვეტა-გადაშენების საფრთხის წინაშე დადგა.

ქართველმა ხალხმა ამ საფრთხეს პოლიტიკური გადატრიალებით უპასუხა. ამ საქმის გამირი დავით აღ-

მაშენებელი იყო. / მან დიდგვარიან აზნაურთა მემკვიდრეობითი ბატონობა პოლიტიკურ სფეროში წვრილ აზნაურ მოხელეებით წესცვალა. მთელი ქვეყნის ძალებს მაქსიმალური მობილიზაცია უყო და კარზე მომდგარი სასიკვდილო საფრთხე ქართველ ხალხს თავიდან ააშორა. ქართველებმა დავითის ხელმძღვანელობით დაამარცხეს თურქი მომხდურები, მრავალწლოვანი ომებით გააძევეს ისინი საქართველოს საზღვრებიდან და საომარი ასპარეზი მათ წინააღმდეგ სომხეთსა და შარვანში გადაიტანეს.

XII საუკუნეში ფეოდალური საქართველო მსოფლიო პოლიტიკის ასპარეზზე გამოვიდა. თამარის დროში „დავითიანი“ კი არ იყო მხოლოდ, არამედ „ალექსანდრიანი“ - „ავღუსტიანი“-ც. ალექსანდრე მაკედონელისა და ავგუსტუს კეისრის მემკვიდრეობის მითვისებით ქართველები არა მარტო თურქთა მიერ მიტაცებულ ახლობელ აღმოსავლეთის კულტურული ქვეყნების განთავისუფლებას იჩემებდნენ, არამედ დასავლეთის კულტურული საგანძურის დაცვა-გავერცელების მისიასაც თავს იდებდნენ.

საქართველოს ასეთ როლს ახლო-აღმოსავლეთის კულტურულს თუ პოლიტიკურ სარბიელზე მაშინ არა მარტო ქართველები სცნობდნენ, ამას აღიარებდნენ შორეული თუ ახლობელი მეზობლებიც — ზოგი სიხარულით, ზოგი შიშით და სინანულით.

თუ თამარის დროს ქართველთა ლაშქარი ირანის უშინაგანეს ქვეყნებს გამარჯვებული ეწვია, გიორგი ლაშა, თამარის ძე, იერუსალიმში სალაშქროდ და თურქების მფლობელობისაგან ქრისტიანთა ამ სალოცავის გასათავისუფლებლად ემზადებოდა. და ამ საქმის წარმატებით განხორციელებაში ეჭვი არ შესდიოდათ არა მარტო ქართველებს.

ამ ხანებში ფეოდალურმა საქართველომ სოციალური განვითარების იმ დონეს მიაღწია, როცა ქვეყანაში დიდი პოლიტიკური კრიზისი მომწიფდა. ჯერ კიდევ გიორგი მესამემ, თამარის მამამ, დიდი გაჭირვებით ჩააქრო დიდგვარიანთა აჯან-

ყება, ხელისუფლების ცენტრალისტური პოლიტიკის წინააღმდეგ რომ იყო მიმართული. მეფის ხელისუფლების გამარჯვება დროებითი აღმოჩნდა. უკვე თამარის დროს ახალი საერთო გამოსვლის შედეგად დიდაზნაურებმა მტკიცედ მოიპოვეს მათი სოციალური მნიშვნელობის შესაფერისი პოლიტიკური უფლებები. გიორგი ლაშას ცდა, ძველი მდგომარეობის აღდგენისაკენ მიმართული, მარცხით დამთავრდა. დავით აღმაშენებლის მიერ შექმნილმა პოლიტიკურმა წესწყობილებამ თავისი დრო მოჰამა.

ამ შინა-პოლიტიკური კრიზისის დროს ჩვენ ქვეყანას უდიდესი განსაცდელი მოეწვინა. შუა აზიიდან მონღოლთათათართა გადმოსახლება დაიწყო.

მრავალი ცნობა შემოგვინახეს იმდროინდელმა მწერლებმა ქართველების ასწლოვანი გმირული ბრძოლის შესახებ თათარ-დამპყრობელთა წინააღმდეგ. ამ მწერლებს აღნიშნული აქვთ, თუ რაში იყო თათრების ძალა, როგორ მძიმე იყო მათი ბატონობის უღელი, როგორ ებრძოდა საქართველო ამ მოძალადეებს, რაში იყო ქართველთა ძალა ან სისუსტე. მოგვითხრობენ სასტიკი ბრძოლების ეპიზოდებს, გვიხატავენ ქვეყნისათვის თავგანწირულ-თავდადებულ პირნათელ გმირებს. არც პირშავ მოლალატეებს იგიწყებენ.

თათრები ჩრდილო-აღმოსავლეთ აზიიდან გამოვიდნენ. მათი წინამძღოლი, თათართა მრავალი ტომის გამაერთიანებელი და მათი პირველი ხელმწიფეც ჩინგიზ-ყაენი იყო. კულტურულად თათრები განვითარების დაბალ საფეხურზე იდგნენ. მათი მეურნეობა მეჯოგეობა და მონადირეობა იყო. სოციალური განვითარებაც ამის შესაფერი ჰქონდათ. კლასობრივი, ფეოდალური ურთიერთობა ახალ ფეხადგმული იყო. ხალხის ფართო მასები ჯერ ისევ გვაროვნული წყობილების წესებით ცხოვრობდნენ. თათრები ლარიბები იყვნენ, როგორც ეს მათ პრიმიტიულ მეურნეობას შეეფერებოდა. სულიერი კულტურაც საამისო ჰქონდათ: პირველყოფილი, წერაკითხვაც კი მათთვის ჯერ კიდევ უცხო იყო.

სამაგიეროდ თათრებს ბევრი ისეთი თვისება გააჩნდათ, რასაც მრავალი კულტურული ხალხი მოკლებული იყო. მონადირე-მეჯოგე თათრები უშიში მეომრები იყვნენ. ხანგრძლივი ლაშქრობა მათ პრიმიტიულ მეურნეობას ოდნავადაც არ აზიანებდა: საითაც მიდიოდნენ, თავისი ჯოგებიც თან მიჰყავდათ. ამ ჯოგებთან იყო მათი ცოლშვილიც. თათართა ლაშქარი სულ მხედრობა იყო, ხოლო შეიარაღებით ის არავის არ ჩამოუვარდებოდა. მზა იარაღს თათრები მეზობელი კულტურული ხალხებიდან არაბ და სპარს ვაჭრების საშუალებით იძენდნენ. ომში სპეციალური მომარაგება თათრებს არ სჭიროდათ: პურს არა სჭამდნენ, ხოლო ცხენის ხორცი და ცხენის რძე თან ჰქონდათ.

ჩინგიზ-ყაენმა დიდი ბრძოლის შედეგად გააერთიანა თათართა ტომები, ძლიერი და მტკიცე სამხედრო ორგანიზაცია შექმნა და უმაღლეს მეზობელ ქვეყნების დაპყრობას შეუდგა საშოვარს დახარბებული მეომრების საშუალებით. ჩინგიზ-ყაენის ამ სამხედრო ორგანიზაციის წინააღმდეგ უძლური აღმოჩნდნენ კულტურული ქვეყნები: ჩინეთი, ინდოეთი, ხვარაზმის სასულტო, კიევის სამეფო, საქართველო. ერთდ მეორის მიყოლებით სულ რაღაც ოცი წლის განმავლობაში ჩინგიზ-ყაენმა და მისმა მემკვიდრეებმა უზარმაზარი ქვეყნები დაიპყრეს. ასე შეიქმნა მონღოლ-თათართა სახელმწიფო, რომელსაც ისტორიაში არც მანამდე, არც შემდეგ სიდიდით ტოლი არა ჰყოლია.

საქართველოში მონღოლები ჯერ კიდევ 1220 წელს მოვიდნენ, როცა მათ მოსვლას აქ არავინ ელოდა. ქართველებს შორიდან ესმოდათ, რომ თათრები ხვარაზმის შაჰს ებრძოდნენ. ხვარაზმის ქვეყანა საქართველოს მეტოქე იყო და ქართველები თათართა მიერ ხვარაზმ-შაჰის დამარცხებას სასურველად სთვლიდნენ. მართლაც თათრებმა სწრაფად დაამარცხეს ხვარაზმ-შაჰი. ჩინგიზ-ყაენმა მხედართ-მთავარი ჯებე და სუბუდაი ოცი ათასი კაცით ხვარაზმ-შაჰ მუჰამედს დაადგინა, თვითონ კი მუჰამედის შვილს ჯალალს გამოუ-

დგა. ჯებემ და სუბუდაიმ თათართა ჯარით ირანი მოითარე-
შეს და ამიერ-კავკასიაზე გავლით დარუბანდის გზით უკან და-
ბრუნება მოისურვეს. საქართველოს მეფემ გიორგი-ლაშამ სა-
სწრაფოდ ჯარი შემოიყარა და ამ უცნაური ხალხის წინააღმ-
დეგ წავიდა. უცნაურმა თათრებმა ომის ხერხიც უცნაური იხ-
მარეს. თავიანთი ჯარი ორად გაჰყვეს. ერთი ნაწილი ჩასა-
ფრეს, მეორემ კი ომი დაიწყო. კარგა ხნის ბრძოლის შემდეგ
თათრებმა პირი იბრუნეს და გაიქცნენ. ქართველები დავდე-
ნენ და ჩასაფრებულ თათართა რაზმსაც გასცდნენ. ამ დროს
უკანასკნელნი წამოიშალნენ და ქართველთა ჯარი ორ ცეცხლ
შუა მოჰყვა: თათართა გაქცეული რაზმი შედგა და შემოუტია,
ხოლო უკანა მხრიდან ჩასაფრებულებმა დაჰკრეს. მოულოდნელ-
მა ხითათმა ქართველ მეომრებს გული გაუტეხა. დამარცხ-
დნენ, 5000 მეომარი დაელუბათ, თუმცა მცირე ზარალი არც
თათრებს უნახავთ. გამარჯვების მიუხედავად თათრებმა ამ
ხელად საქართველოს თავი დაანებეს და მხოლოდ მეორე წელს
გაზაფხულზე სცადეს მდიდარი საქართველოს ძარცვით გული
ეჯერათ. მოსულ მტერს ქართველები ეხლა უკვე დიდი ლაშ-
ქრით მზად დახვდნენ. თათრებთან ერთად საქართველოს სა-
ძარცვავედ მეზობელი თურქებიც მრავლად დაძრულიყვნენ.
ქართველებმა მომხდურები დაამარცხეს. ჯებე და სუბუდაი
დარწმუნდნენ, რომ საქართველოს გაძარცვა უიმედო საქმეა
და სასწრაფოდ დარუბანდისაკენ წავიდნენ.

ქართველებსაც ეგონათ, რომ თათრები სამუდამოდ გაქრ-
ნენ ახლო აღმოსავლეთიდან. გიორგი ლაშა ისევ იერუსალიმ-
ზე ლაშქრობის თადარიგს შეუდგა.

ქართველები ცდებოდნენ. თათართა საშინელი ძალა
ჯერ, მართალია, შორეული და შუა აზიის დაპყრობაში იყო
გართული, მაგრამ ჩინგიზ-ყაენის დაპყრობითს გეგმებში ახ-
ლო აღმოსავლეთის კულტურული ქვეყნები სულ უფროდა-
უფრო საპატიო ადგილს იკერდა და ეს მით უფრო, რაც
თათრები უშუალოდ ეცნობოდნენ ერთი მხრით ამ ქვეყნების
სიმდიდრეს, ხოლო მეორე მხრით მათი თავდაცვის შედარე-

ბით მცირე უნარს. ამის შედეგი იყო, რომ ჩინგიზ-ყაენმა, როცა თავისი მეფობის ბოლო ხანებში შვილებს შორის სახელმწიფო დაანაწილა, მან დაპყრობილი ქვეყნების გვერდით დასაპყრობიც წილში ჩააგდო.

საქართველოში თათართა მეორედ მოსვლა 1236 წლიდან დაიწყო. მაგრამ არც 1221—1236 წლებს შორის ხანა ყოფილა ქართველებისათვის მშვიდობიანი. 1225 წლიდან 1231 წლამდე ახლო აღმოსავლეთი ხვარაზმის შაჰმა ჯალალ-ედდინმა შეაშფოთა. ხვარაზმიდან ლტოლვილ ჯალალს თათართა უკუქცევა გადაეწყვიტა. იგი ახლო აღმოსავლეთის კულტურულ ხალხთა გაერთიანებისა და თათართა წინააღმდეგ მათი დარაზმების მეთაურობას იჩემებდა. მაგრამ ჯალალისა არავის სჯეროდა. გუშინდელი დამპყრობელი დღეს თავისუფლებისათვის მებრძოლი გმირის როლში არ გამოდგებოდა. ჯალალმა, რაკი მოლაპარაკებით არაფერი გაუვიდა, ისევ დაპყრობა არჩია: მრავალი ქვეყანა ააოხრა, მრავალი ათასი ადამიანი გაეღიბა, მაგრამ ვერა გააწყო რა, — მოლალატეებისა და მტრების მეტი ვერაფერი შეიძინა. როცა, ბოლოს, 1231 წელს თათრებმა ირანი დაიპყრეს, ჯალალი სულ მარტო დარჩა: ჯარი გაექცა, ახლობლებმაც უღალატეს და ხვარაზმ-შაჰი უსახელოდ დაიღუპა. ჯალალის ამ უგუნურმა მოღვაწეობამ თათრებს მოსვლა გაუადვილა: მისგან განაწამები ხალხები თათრებს მხსნელებად უყურებდნენ, პირველყოვლისა ქრისტიანები, რომელთაც ხვარაზმ-შაჰი განსაკუთრებით მტრობდა. მაგრამ ჯალალის მტარვალობისაგან „მხსნელი“ თათრები არანაკლები დამპყრობელები იყვნენ. ამაში კულტურული ახლო აღმოსავლეთი ჩქარა დარწმუნდა.

როგორც შევნიშნეთ, თათართა ქვეყანას ახლო აღმოსავლეთში ან სულ არა, ან კიდევ მეტად სუსტად იცნობდნენ. იცოდნენ, რომ თათრები ჩამორჩენილი, უკულტურო ხალხი იყო, არც მათი ძლიერებისა გაეგონათ რა. და ეხლა, როცა თათრები ასე უეცრად ასეთი საშინელი ძალით მოველინენ ქვეყანას, დასცეს და დაამხვეს მთელი რიგი ძლიერი კულტურ-

რული სახელმწიფოები, ფეოდალური ახლო აღმოსავლეთი ეპქმა შეიპყრო. კლასობრივი საზოგადოება კარზე მომდგარ თათრებს სხვადასხვანაირად შეხვდა. ვრცელდებოდა რწმენა, რომ ღმერთმა მფლობელ-მჩაგვრელთა ცოდვა-უსამართლობის გამო ეს ქვეყანა დასაჯა და დამსჯელად მას თათართა ურდოები მოუვლინა.

ასეთი შეხედულება, გასაგებია, უმთავრესად საზოგადოების დაბალ ფენებში ვრცელდებოდა.

თავის მხრით თათართა შეუცნობელი ძალის წინაშე შიშით შეპყრობილი ვერც მაღალი ფეოდალური საზოგადოება იჩენდა საჭირო მხნეობას, მას ვერც თათართა ძლევამოსილების მიზეზები აეხსნა.

ამრიგად, იმ ფეოდალურ ქვეყნებში, რომელთაც თათრები უტევდნენ, მათ გათიშული, ერთიანობის სიმტკიცეს მოკლებული და სულიერად გატეხილი საზოგადოება ხვდებოდა.

მოკლედ: თათართა განსაკუთრებულმა სიძლიერემ, მათმა უცნაურობამ, ქრისტიანებსა და მაჰმადიანებს შორის ბოლომოუღებელმა მტრობამ, ფეოდალური საზოგადოების შიგნით გამწვავებულმა კლასობრივმა ბრძოლამ დამპყრობელთა გამარჯვება შესაძლებელი გახადეს და კულტურულად დაწინაურებული საქართველოც (სხვა მეზობელ ქვეყნებთან ერთად) ჩამორჩენილ თათართა ბატონობის უღელს შეუღდა.

მაინც თათრებს დიდი ბრძოლების გადახდა დასჭირდათ, ვიდრე საქართველოს, თუნდაც დროებით, დაიმორჩილებდნენ. რწლის განმავლობაში აოხრებდნენ თათართა ურდოები ჩვენს ქალაქებს, ციხეებს, სოფლებს. მტერი კარგად ხედავდა ქართველთა ძლიერებასა და მოწინააღმდეგის გასატეხად ცდას არ აკლებდა. თათრები მზაკვრულად ცდილობდნენ ქართველთა საერთო ფრონტში განხეთქილება შეეტანათ. კლასობრივ ფეოდალურ საზოგადოებაში ასეთი ხერხი ადვილად სჭრიდა.

მტრის მხარეზე გადასულ ქართველ მოღალატეს თათრები უზ-
ვად წყალობას ანიჭებდნენ. მაგალითად, მოღალატე ელიგუმ
ორბელს თათრებმა უწყალობეს ვრცელი ქვეყნები. ეს
ქვეყნები ელიგუმის მეზობელი ქართველი ფეოდალებისა იყო,
რომლებიც ჯერ არ დამორჩილებოდნენ და თათრების წი-
ნააღმდეგ მედგარ ბრძოლას განაგრძობდნენ.

ელიგუმს მოღალატეობა ჩქარა ჩამწარდა. რაკი საკი-
როებისდაგვარად მოიხმარეს, შემდეგ არც თათრები სცემდნენ
დიდ პატივს სამშობლოს ორგულს. ამიტომაც იყო, რომ თათ-
რებმა არც დიდად შეიწუხეს თავი, როცა მათი ერთგული და
ნამსახური ელიგუმი ქართველებმა საიქიოს გაისტუმრეს. ეს იყო
1242 წლის ახლო ხანში. მაგრამ ელიგუმისებრ საზიზღარ მო-
ღალატეების გვერდით იმდროის მწერლები თავდადებულ მეონ-
რებზედაც მოგვითხრობენ. როდესაც გამუდმებული ხანგრძ-
ლივი ბრძოლით მოღლილი ქვეყნები ერთი მეორის მიდევნე-
ბით დამპყრობელთ დაემორჩილნენ, სამცხის მთავარი ივანე
ციხისჯვარელი ფარხმალს არ ჰყრიდა და, სანამ ქუ-
თაისში შეხიზნულ მეფე რუსუდანს მტრისათვის მორჩილება
არ გაეცხადებინა, ეს მთავარიც მედგარ წინააღმდეგობით სი-
ცოცხლეს უმწარებდა თათართა ჯარებს.

XIII საუკუნის ორმოციან წლებში თათრები ყოველ-
მხრივ შემოადგნენ თბილისს. ქართველებმა თვით გადასწვეს
საყვარელი დედაქალაქი და მტერს ნაცარ-ფერფლი დაუტო-
ვეს. რუსუდან მეფე ქუთაისს გადასულიყო. ამოდ ცდილობ-
დნენ თათრები დასავლეთ საქართველოში შექრას. ქართველებ-
მა ადვილად ჩახერგეს ვიწრო გზები, მტკიცედ დაუხედნენ
მტერს გადასავლებსა თუ ხეობებში და მძიმედ დაზარალებუ-
ლი თათრები მალე აიძულეს ხელი აეღოთ ლიხთ-იმერეთის
დაპყრობის განზრახვაზე.

სამაგიეროდ, საქართველოს დანარჩენი ნაწილები თათ-
რებმა მკვიდრად ჩაიგდეს ხელში.

ქუთაისში გახიზნული მეფე უშედეგოდ ცდილობდა დამხ-
მარე-მოკავშირე ეშოვნა თათართა წინააღმდეგ. ახლობელი

ქვეყნები სულ თათრებს დაეპყროთ, შორეულნიც შიშით ილევოდნენ. მაინც, ქართველთა ძლიერი წინააღმდეგობის წყალობით რუსუდან მეფემ ზავის პირობები დამპყრობელთაგან შედარებით საპატიო მიიღო. ქართველთა მეფემ აღიარა თათართა ბატონობა და ყოველწლიური ხარკითა და ლაშქრით მიშველება აღუთქვა. თათრებმა რუსუდანის უფლება საქართველოს დაპყრობილ ნაწილზედაც სცნეს, ასე რომ ქვეყანა საშიშ დანაწილებას გადაურჩა.

ამით საბოლოო ზავი თათრებსა და ქართველებს შორის, რათქმუნდა, არ დამყარებულა და ქართველ ხალხს თავისუფლებისათვის ბრძოლაზე ხელი არ აუღია. მონება-მორჩილების გამოუცდელ ქართველთა თაობებს თათართა ხარკი და სამხედრო სამსახური ემძიმებოდათ. ქართველები თათართა მიერ დაპყრობილ ხალხთა შორის ყველაზე უფრო ქედღვიცხელებად ითვლებოდნენ და, უნდა ითქვას, თათრები ქართველების ამ დაუმორჩილებლობას თუმცა სასტიკად ებრძოდნენ, მაგრამ ამაყ და მებრძოლ ხალხს პატივსაც სცემდნენ. თათართა ურდოში მალალი და საპატიო თანამდებობების მინიჭებით დამპყრობელები ცდილობდნენ ქართველ დიდაზნაურების უმაღლესი ფენის მიმხრობას და ამით ქართველთა წინააღმდეგობის შენელებას. მტერს აქ მარცხი ელოდა. ცალკეული პირები მათ, მართალია, მოისყიდეს, მაგრამ უკმაყოფილება ისე ძლიერი იყო, რომ დამპყრობელთა წინააღმდეგ აჯანყება ჩქარა ქართველთა მორიგ საკითხად იქცა.

ერთ-ერთი აჯანყების შესახებ შემდეგი საინტერესო მოთხრობა აქვს დაცული იმდროინდელ მწერალს. 1247 წელს საქართველოში მეფე არ იყო. რუსუდანი გარდაცვლილიყო, მისი ვაჟი დავითი კი შორეულ მონღოლეთში წასულიყო, რომ თათართა ყაენისაგან, რომელიც ყარაყორუმში იჯდა, საქართველოში მეფობის ნებართვა მიეღო. იქვე გამგზავრებულიყო ლაშა გიორგის შვილიც. ისიც მეფობას ეძებდა. აი ამ უმეფობის ხანს ქართველებს აჯანყება გადაეწყვიტათ. ქვეყნის მართველი თავ-კაცები ჯავახეთში, კოხტასთავს, შეიკრიბნენ:

ევარსლან ბაკურციხელი, ცოტნე დადიანი, ვარამ გაგელი, ყვარყვარე ჯაყელი, შოთა კუპრი, თორღვა პანკელი, გამრეკელ თორელი, სარგის თმოგველი და სხვანი. მთავრები შეითქვნენ, შეთანხმდნენ და აჯანყების დღეც დანიშნეს, როცა ყველანი თავიანთი ლაშქრით შიდა-ქართლში უნდა მისულიყვნენ. მაგრამ ვიღაც მოლაღატემ შეთქმულება გასცა. კრება ჯერ მთლად არ დაშლილიყო, რომ თათართა ჯარი შეთქმულებს თავს წამოადგა. კრების მონაწილენი დააპატიმრეს. ანისის მხარეს, შირაკაენს, თათართა მთავარ სადგომში წაიყვანეს. რა წამება არ მიაყენეს მტარვალებმა, შეთქმულები მაინც ვერ გასტყვეს. თვითეული პატიმარი დაჟინებით ერთსადამასვე გაიძახოდა, რომ მათი შეკრების მიზანი არა შეთქმულება, არამედ თათართათვის მისართმეველი ხარკის აკრეფის საკითხი იყო. თათრებს ასეთი პასუხისა ბარემ არა სჯეროდათ, მაგრამ ბრალდებულთა ეს სიმტკიცე-გაუტყებელობა მათ თანდათან აეკვებდა. პატიმარ ქართველებს შორის ცოტნე დადიანი არ ერია. კობტასთავის კრებიდან მან ზოგიერთ სხვასთან ერთად თათართა მოსვლას გაასწრო და დაპატიმრებას გადარჩა. პაემანის თანახმად ცოტნემ მოუწოდა დასავლეთ საქართველოს პატრიოტებს. აჯანყებულთა ლაშქარს ცოტნე წამოუძღვა და სამცხის საზღვარზე მოსულმა შეთქმულების ჩაშლის საზარელი ამბავი შეიტყო.

მარცხმა გმირი ვერ გასტყვხა. აჯანყების საქმე ამჯერად წაგებულნი ჩანდა და მისი ასეთ პირობებში დაწყება მხოლოდ საზარალო და მეუნებელი იქნებოდა. ცოტნემ სწორად გასაჯა, ლაშქარი სახლში დააბრუნა და შეთქმულ თანამებრძოლთა გადარჩენის საქმეს შეუღდა. დადიანმა დაპატიმრებულთა ვითარება გამოიკითხა და ამის შესაფერისად გაბედული მოქმედების გეგმა დააწყო. თათრებს შორის ქართველებს გულადებისა და პირდაპირ მთქმელთა სახელი ჰქონდათ დავარდნილი. ცოტნემაც ამ გარემოებაზე ააგო თანამებრძოლთა გამოხსნის გეგმა. დადიანი ორიოდვე მხლებელით გაეშურა ანისისაკენ და იქ მიიჭრა, სადაც ნახევრად შიშველი მხარშეკრული შეთქმუ-

ლი ქართველები მოედანზე ეყარნენ. დადიანმა სამოსელის ხადა, მზღებელთ ხელები ზურგზე დააკვრევინა და მოედანზე პატიმრებს შორის დაჯდა.

ეს უცნაური ამბავი გაკვირვებულმა თათრებმა ჯარის სარდალს აცნობეს. ცოტნეს მთელ საქართველოში პატიოსანი და სამართლიანი კაცის სახელი ჰქონდა მოხვეჭილი. თათრებსაც გაგონილი ჰქონდათ ერისთავის ეს სათნოებანი. ცოტნე ძლიერი მთავარი იყო, ამასთან—შეთქმულების მონაწილეც და მისი დაუპატიმრებლობა თათრებს აფიქრებდა. ამიტომაც კიდევ უფრო უცნაური ჩანდა ცოტნეს საქციელი.

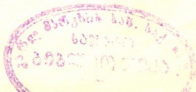
დადიანი თათართა სარდლის კარავში წაიყვანეს და იქ ასეთი საქციელის მიზეზი ჰკითხეს. ცოტნეც ამას ელოდა. მან მოახსენა თუ რა იყო ქართველთა ჯავახეთში შეკრების მიზანი. უარყო ბრალდება შეთქმულება-აჯანყების შესახებ და დაუმატა, რომ მისი ურდოში მისვლის მიზანი იყო სიმართლე მოეხსენებინა თათართათვის, რათა ამით თავისი თანამოძმეები ეხსნა განსაცდელისაგან, ან არა და უდანაშაულო თანამოძმეებთან ერთად თითონაც დაღუპულიყო იმ საქმისათვის, რომლის მონაწილეც სხვებთან ერთად ისიც იყო. ცოტნეს მოქმედებამ თათრებზე ძლიერი შთაბეჭდილება მოახდინა, მის პასუხსაც ერწმუნენ და პატიმარი ქართველებიც გაათავისუფლესო, გადმოგვცემენ. მაღლიერმა ქართველმა ხალხმა კი თავდადებული პატრიოტის გმირული საქციელი ძვირფასად გამოაქვდად მომავალ თაობებს შეუნახა.

დამპყრობელთა უღელ ქვეშ საქართველო ვერ იცვენებდა. ქართველი ხალხის გულში მტარვალთა სიძულვილის ცეცხლი არ ნელდებოდა. აჯანყების ალი ხან ერთ კუთხეში ავარდებოდა, ხან მეორეში. მაგრამ მტერიც ფხიზლობდა და სხვადასხვა მზაკვრული ხერხით ქართველთა ბრძოლის ძალას ანელებდა. ჯერ სულ არ იყო და 1250-იანი წლებიდან თათრებმა საქართველოში ორი მეფე დაამტკიცეს—რუსუდანისა და მისი ძმის გიორგის შვილები. თათრების აზრით ეს მეფეები ერთიმეორის მოქიშპენი იქნებოდნენ და, მაშ, თვითეული მათგანი თათრების ხელის

შემყურე უნდა ყოფილიყო. მეორე მხრით, თათრებმა ქართველი დიდმოხელე აზნაურების მთარველობა დაიჩემეს, ქვეყნის ორგულები ერთგულთა ხარჯზე გააძლიერეს, გაამდიდრეს და ქართველ მეფეებს ორგულ, უამურ დიდმოხელეთა დასჯა-დატუქსვის საშუალება მოუსპეს. მოკლედ: ქართველთა შორის ურჩობას, ქვეყნის დაშლა-დანაწილებას, ერთმანეთის უნდობლობა-გაუტანლობას, მიმძლავრება-დაბეზლებას, ანუ, როგორც მაშინ იტყოდნენ, ყოველგვარ „ულუსობას“ თათრებმა ხელი შეუწყვეს, რომ თავისი ბატონობა ქართველ ხალხზე უზრუნველყოთ.

როგორც აღვნიშნეთ, თათრებმა უზარმაზარი ქვეყნები დაიპყრეს, მაგრამ იმდროინდელი განუვითარებელი მეურნეობისა და ტექნიკის პირობებში ასეთი დიდი სახელმწიფო დიდხანს ვერ იარსებებდა და თათართა სამფლობელომაც უმაღლეს დაშლა იწყო. ჯერ კიდევ ამ სახელმწიფოს შემქმნელმა ჩინგიზყანამ დაანაწილა დაპყრობილი (და დასაპყრობი) ქვეყნები თავის ოთხ, შვილს შორის. ერთი ამ შვილთაგანი სხვების უფროსად გამოაცხადა და დანარჩენ შვილებს მისდამი მორჩილება დაავალა. ამით ჩინგიზყანის სახელმწიფოს მთლიანობის შენარჩუნება სურდა. მაგრამ, რაც დრო გადიოდა, ჩინგიზის მემკვიდრეები ერთი-მეორისაგან სრულიად დამოუკიდებელი ხდებოდნენ და ჩქარა ურთიერთ შორის მტრობა-ომიც კი შემოერიათ. ასე რომ თათრები ფეოდალური დაშლა-დასუსტების გზაზე შედგნენ. ეს გარემოება დაპყრობილ ხალხებს თათართა მონობისაგან განთავისუფლების იმედებს აძლევდა. ამავე დროს თათართა მფლობელობა სულ უფროდაუფრო აუტანელი ხდებოდა. 1250-იანი წლებიდან თათრები ახალ ქვეყნებს იშვიათად იპყრობდნენ. ამისდაკვალად ნაალაფეე-ნატყვენავეი შემოაკლდათ. ამავე დროისათვის თათართა ურდოლოობა-ლორმუცლობას, ფუფუნებასა და ფლანგვას შესწევოდა, და, როცა საფლანგავი შემოაკლდათ, საწველ ფურად ბუნებრივია, დაპყრობილი ხალხები ამოიჩემეს. 1255-იან წლებში თათარმა მოხელეებმა საქართველო (ისე როგორც

2. თათართა ბატონობის ხანა.

სხვა დაპყრობილი ქვეყნები) ასწერეს და ახალი გადასახადები შეაწერეს. როგორც სიმძიმით, აგრეთვე თავისი ხასიათით ეს გადასახადები ყოვლად უცხო და უჩვეულო იყო ქართველი მშრომელი ხალხისათვის. ხოლო ჯიდევე უფრო მძიმე ამ ხარკის შეგროვების თათრული წესი იყო. ხარკის შეგროვების საქმე თათართა საბატონოში უსინდისო მედროვე მოხელეთა და სპეკულანტ-მოიჯარადრეთა ხელში იყო. ყოველ წელს უმოწყალო და ველურ მძარცველებად მოედებოდნენ ხოლმე ქართულ სოფლებს თათართა ხარკის მსუნაგი ამკრეფლები. მიჰქონდათ არა მარტო ის, რაც სავალდებულო გადასახადი იყო, არამედ იტაცებდნენ ყველაფერს, რასაც კი იმითი ხარბი თვალი და ხელი მისწვდებოდა. ასე ყოველწლივით იძარცვებოდა განაწამები ქართველი გლეხობა, ხოლო გამკითხავი არსად იყო... უჩვეულო და მძიმე იყო აგრეთვე სამხედრო მოვალეობა, დამპყრობელმა რომ საქართველოს დააკისრა. ახალი წესით ქართველ გლეხობას თათრებისათვის სალაშქროდ 90.000 მეომარი უნდა გამოეყვანა.

ყველა ამ „ულუსობა“-მ ქართველი გლეხი წელში გასწყვიტა. მრავალგზის დარბეულ-აოხრებულმა გლეხობამ მეურნეობაზე თანდათან გული აიყარა, ხიზნობა-ბოგანობა იწყო. ხოლო რაკი გლეხი-კაცი დასუსტდა, საქართველოც დაძაბუნების გზაზე შედგა. გაპარტახებული გლეხების პატრონ აზნაურებსაც სიღარიბე შემოერიათ. შემციირდა ხელოსნობაც, დაეცა ვაჭრობა...

1259 წელს საქართველოში კვლავ აჯანყებამ იფეთქა. მას სათავეში დავით ლაშას ძე ედგა. აჯანყების აქტიურ მონაწილეთაგან ცნობილი არიან სარგის ჯაყელი, ზაქარია მხარგრძელი და სხვები. თათრებმა შესძლეს და ზოგიერთი ქართველი მთავარი გაიერთგულეს. ასე რომ ეს აჯანყება საყოველთაო არ გამოდგა. სუმბატ ორბელი და მისი მსგავსი მოღალატე მედროვეები მტრის ბანაკში იყვნენ და აჯანყებულ მოძმეთა ხარჯზე ხელის მოთბობას ლამობდნენ.

აჯანყებულთა ლაშქარმა ტაშის-კართან (ბორჯომის ხეობიდან გამოსავალთან) სასტიკად დაამარცხა თათართა დამსჯელი ჯარი. მტერი სრულ განადგურებას მხოლოდ სამშობლოს მოღალატე ქართველმა მთავრებმა გადაარჩინეს. მეორე გზის ომში აჯანყებულნი დამარცხდნენ, მაგრამ თათრები გულისწადილს მაინც ვერ ეწივნენ, აჯანყების მეთაურები ვერ შეიპყრეს. უკანასკნელნი დასავლეთ საქართველოში გადავიდნენ და თათრებისადმი დამორჩილებას არ აპირებდნენ. ცოფმორეულმა, გამხეცებულმა მტერმა უდანაშაულო ტყვეებზე მოიკლა სისხლის წყურვილი: ურდოში დაახრჩვეს დავით ლაშას ძის მეუღლე დედოფალი გვანცა და მოჰკლეს ზაქარია ამირსპასალარი, შანშას ძე.

ჩქარა თათრები იძულებული შეიქნენ აჯანყებულთა შემორიგებას ცდილიყვნენ. ამ დროისათვის თათართა ძლიერებას უკვე წყალი შესდგომოდა. მათი სხვადასხვა ურდოები ერთი მეორეს მტრობდნენ. ჩრდილოეთის ურდო მდიდარი ამიერ-კავკასიის დაპყრობას აპირებდა და ამ მიზნით სამხრეთის ურდოზე ომით წამოსულიყო. ასეთ პირობებში ქართველთა აჯანყება საშიში იყო: აჯანყებულებს შეეძლოთ ჩრდილოეთ კავკასიიდან ამიერ-კავკასიაში გადმოსავალი გზები ჩრდილოელებისათვის გაეხსნათ. ილხანმა (ასე ეწოდებოდა სამხრეთის ურდოს ყაენს) აჯანყებულებს „აპატივა“, საჩივარი გულისყურით მოუსმინა და სათხოვარიც შეუსრულა. ქართველებმა კარგად შეამჩნიეს, რომ თათრები ეხლა არც უძლეველები არიან და არც მათ წინააღმდეგ აჯანყებაა უიმედო. ამიერიდან ქართველები კიდევ უფრო მეტი მხნეობით განაგრძნობდნენ ბრძოლას სამშობლოს საბოლოოდ განთავისუფლებისათვის. აჯანყებამ დავით ლაშას ძის მეთაურობით ის შედეგიც მოიტანა, რომ თათართა მთავრობამ ყურად იღო ქართველთა საჩივარი გადასახადების სიმძიმისა და მოიჯარადრეების უსამართლობის შესახებ. ილხანმა ამ საქმის გამოსწორებაც სცადა, თუმცა უშედეგოდ.

უნდა აღვნიშნოთ: სამშობლოს ამ საერთო გაჭირვების დროს ყველა ერთნაირად როდი იბრძოდა. პირშავი მოლაღატეებიც იყვნენ. ისინი ჯაშუშობდნენ, ორპირობდნენ, მტრის კალთას ეფარებოდნენ და თავდადებულ მებრძოლთა სისხლის ხარჯზე სუქდებოდნენ. ასეთები იყვნენ სუმბატ ორბელი, სადუნ მანკაბერდელი, მისი შვილი ხუტლუ-ბულა, კახაბერ რაჭის ერისთავი და სხვა მისთანები.

საქართველოს მძიმე მდგომარეობით სარგებლობა ახლობელმა მეზობლებმაც მოისურვეს. აქამდე სოროებში მიმალული თურქები წამოიშალნენ. მათ თავისი ამინდი ეგონათ. ჯერ კიდევ 1250-იან წლებში, უმეფობის ხანაში, ერაყ-აზერბაიჯანელი თურქები ვილაც ყარახანის მეთაურობით შემოესივნენ საქართველოს სამხრეთ სანაპიროებს და დაუცველ ქვეყანას სასტიკად არბევდნენ. საქართველოს ამ ნაწილის მთავარი შანშა მხარგრძელი 30.000 კაციით ფიცხლად გაეგება მტერს. ომი მდინარე არაქსის გაღმა მოხდა, ვალაშკერტის მიდამოებში. რიცხვით სიჭარბის მიუხედავად თურქები დამარცხდნენ, ნაძარცვთან ერთად მთელი თავისი ჯოგები თუ სხვა ქონება გამარჯვებულთ დაუტოვეს და თავქუდმოგლეჯილი გაიქცნენ. შანშას ლაშქარი ხოცვა-ჟლეტით შორს ხლათამდე მიჰყვა გაქცეულ მტერს და მტაცებელი ისე დააზარალა, რომ საქართველოს მიწაზე კვლავ ქურდობატაცების ხალისი მას დიდი ხნით დაუკარგა.

ამავე ხანებში მცირე-აზიელი თურქები სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს სარბევად წამოვიდნენ. მრავალ ათას თურქთა მარბიელებს ალთუ-ხანი და ორ-ხანი მოუძღოდნენ. თურქებმა აიღეს ნაპირის ქვეყნები მათი ციხე-ქალაქებით: ბასიანი, ტაო, ბანა-ოლთისი. ამ სანაპიროების მთავრებმა დახმარება სთხოვეს სამცხის მთავარს ყვარყვარეს. მესხები ფიცხლავ მიეშველნენ შვეიწროებულ თანამომძიებებს. 10.000 მგომრით გაეშურა ყვარყვარე სამცხის სპასალარი და თავხედ მტერს ვანის-ვაქეს ჩაეგება. თავის სიმრავლეს მინდობილი მტერი ძლიერად დადვა. მაგრამ სიმხნეს მინდო-

ბილი ქართველების მკლავ-მაგარ შეტევას მტერმა ვერ გაუძლო. მძიმე ომის შედეგად დამარცხებული მტაცებლები გაიქცნენ და ვანის ვაკეს დასტოვეს მთელი ნარბევე-ნაძარცვი, საკუთარი იარაღ-მოკაზმულობა თუ ცხენ-ჯორ-აქლემი.

სამცხის სპასალარმა გაქცეულ მტერს თავისი შვილიშვილები ივანე და სარგისი დაადევნა ქართველთა ჯარით. მდევრებმა ადვილად დააგდებინეს თურქებს მინტაცები ციხე-ქალაქები და საქართველო თურქ მარბიელთაგან სავსებით გასწმინდეს.

1300 წლის ახლოს, როცა აღმოსავლეთ საქართველოს უდიდესი ნაწილი თათართა წინააღმდეგ აჯანყების აღში გახვეულიყო, მცირეაზიელმა თურქებმა ერთხელ კიდევ სცადეს ჩვენი ქვეყნის მორბევა. ამ მომთაბარეთა მეთაური ვინმე აზატ-მოსე იყო. 60.000 თურქი მოედვა სარბევად სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს. თურქებს არავინ ელოდა და ქვეყანაც მტაცებლებს მოუმზადებელი დახვდა. მტერმა აიკლო და დაარბია ბასიანი, ტაო, ნიგალის ხევი, მურღული. აქ გაუვალ ვიწროებში სახელდახელოდ გამოსულმა ქართველებმა ხერხემლის-ძეგების მეთაურობით დაამარცხეს და უკუაქციეს თურქები. ტაოს ერისთავი თაყაფანასკერტელი თავგამოდებით ებრძოდა შემოსეულთ. თორთომის თავს თავისი მცირე ჯარით თაყამ მძიმედ დააზარალა მტერი, მაგრამ თურქების განდევნა მათი სიმრავლის გამო მეტად ძნელი ჩანდა. ამ დროს სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ბეჭა ჯაყელი პატრონობდა. მისთვის მიეჩემებინა თათართა ყვენს საქართველოს ამ ნაწილის მმართველობა. აზატ-მოსეს შემოსევის გამო ბეჭამ სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს თავ-კაცების კრება მოიწვია და მას შესანიშნავი პატრიოტული სიტყვით მიმართა. მთავარმა ქართველებს თურქთა წინააღმდეგ ომში მოუწოდა. ბეჭას მოწოდებას კრება მსურველედ გამოეხმაურა. ეს იყო ზამთარში. როცა მეორე გაზაფხულზე თურქები საზაფხულო საძოვრებისაკენ წავიდნენ, ბეჭასთან უკვე თორმეტი ათასი მეომარი შეყრილიყო. ქართველებს თურქთა ნაწილ-ნაწილ დამარცხება ჰქონდათ გან-

ზრახული. ნაცნობ ადგილებში მცირე რაზმებით ქართველები ისე მოხერხებულად უხვდებოდნენ მტერს, რომ უკანასკნელის სიმრავლე უსარგებლო ჩანდა. ფიცხელი ბრძოლები მოხდა **ვაშლოვანს, სპერს, ბაბერდს!** სამშობლოს დამცველთა სიმხნემ და თავდადება მძლია მტრის სიმრავლეს. გამარჯვება ქართველებს დარჩა. თურქებმა იგრძნეს, რომ საქართველოს ჯერ კიდევ შესწევს ძალა საკუთარი ქორბუდის დასაცავად.

XIII საუკუნის 80-იანი წლებიდან ილხანთა ურდოში ყაენის უფლისწულებს შორის ბოლომოუღებელი ქიშპი და ბრძოლა ატყდა. აღმოსავლეთ საქართველოში ამ დროს **დიმიტრი** დაეითისძე მეფობდა. დიმიტრი მოხერხებულად სარგებლობდა ყაენის უფლისწულებს შორის არსებული ამ მტრობით და საქართველოს თათართა მპყრობელობის ტვირთს თანდათან უმსუბუქებდა. თათართა ურდოში საქართველოს მეფეს მეგობარი დიდკაცები ჰყავდა და ხარკის ამკრები მოიჯარადრეები მის ქვეყანას ძველებურად ველარ აწუხებდნენ. დიმიტრი მეფე თავს სამშვიდობოს გრძნობდა, მაგრამ მწარე სინამდვილემ მალე მეფეს თავი მკაცრად მოაგონა: **ბრძოლისაგან მოსვენება, უდარდელობა დანაშაულია, სანამ მტერი კარზე დგას და საბოლოოდ არ განადგურებულია.**

✓ 1289 წელს დიმიტრი მეფე ყაენმა ურდოში დაიბარა. მეფემ შეიტყო, რომ ყაენს დიმიტრის მეგობარი თათარი დიდკაცები ამოუხოცია: მათთვის მოლალატეობა შეუწყამებია. ქართველი მეფეც შეთქმულ მოლალატეთა მედასედ ითვლებოდა. დიმიტრიმ იცოდა, რომ ურდოში მას სიკვდილი ელოდა. მეფემ დიდებულები იხმო და რჩევა მოსთხოვა. დარბაისლებმა აჯანყება ურჩიეს. მამა მისის, დავითის აჯანყების მაგალითით აიძვედებდნენ. დიმიტრიმ ასეთი რამ ეხლა უიმედო და მავნებელ საქმედ აღიარა. სამხრეთის ყაენს იმ დროს ჩრდილოეთის ურდო არ ემუქრებოდა, არც სხვა ვინმე მტერი უჩანდა. ასეთ პირობებში აჯანყებას ქვეყნის სრული განადგურება მოჰყვებოდა, ხოლო საკუთარი თავის განწირვით მეფეს შეეძლო ქვეყანა აოხრებისაგან ეხსნა.

დომიტრის გმირის სულგრძელობა აღმოაჩნდა. მან თავის
ქვეყნისათვის თავი დასდო და მომავალ თაობებს სამშობლო-
სათვის გმირული თავგანწირვა ანდერძად დაუგდო. 1289 წლის
12 მარტს დომიტრი მეფე ურდოში (მულანის ველზე) სიკვდი-
ლით დასაჯეს. (სამშობლოს ღირსეული შვილის თავმოკვეთი-
ლი სხეული ქართველებმა მოიპარეს და საყვარელ მცხეთას მე-
ფეთა სამარხავში დაკრძალეს.)

ამ თავდადებულთა სისხლი კი არ შლიდა და ასუსტებდა,
როგორც ეს მტარვალს ეგონა, არამედ კიდევ უფრო აქვიტკი-
რებდა ქართველთა ბრძოლას თავისუფლებისათვის.

1299 წლიდან საქართველოში ისევ აჯანყება დაიწყო.
მისი მეთაური და ვითი იყო, დომიტრი თავდადებულის შვი-
ლი. აჯანყება მედგარი და მეტად ხანგრძლივი იყო. დავითს
აღმოსავლეთ საქართველოს დიდი ნაწილი უჭერდა მხარს, მაგ-
რამ აჯანყების სული და გული შიდა-ქართლი და მთიულეთი
იყო. თვით მეფე მთიულეთს იდგა და თათართა ყოველგვარი
ცდის მიუხედავად ის ვერც შეირიგეს, ვერც დაიპირეს და ვერც
განდევნეს. დიდი მსხვერპლი გაიღო ქართველმა ხალხმა. დიდად
შემცირდა ქართლის მოსახლეობა. თათართა ყოველწლიურმა
შემოსევებმა გაანადგურა მეურნეობა. ამის მიუხედავად არ
იქნა, ხალხი არ გატყდა. ეს აჯანყება 12 წელიწადს გაგრ-
ძელდა. აჯანყებულმა დავითმა ჩრდილოეთის ურდოს ყაენთან
პოლიტიკური მოლაპარაკება გააბა და ილხანების მოქიშპეს
ამიერ-კავკასიაში ეპატიებოდა. ბრაზი ახრჩობდა ილხანს ყა-
ზან ყაენს, რომ აჯანყების მეთაური დაუსჯელი რჩებოდა.
ყაზანი ისე გარდაიცვალა, რომ აჯანყება ჩაუქრობელი დარჩა.
კიდევ უფრო სუსტები იყვნენ მისი მემკვიდრეები. სხვა გზა
არ იყო და მტერმა დაყვავების პოლიტიკა აიჩრია. დავითი არ
ენდო პირისისხლიანებს. ამ ხანებში პოლიტიკურ სარბიელ-
ზე დავით მეფის უმცროსი ძმა გიორგი გამოვიდა. მალა-
ნიჭიერმა პოლიტიკოსმა სწორად შეაფასა საქმის ვითარება და
თათართაგან ქვეყნის განთავისუფლების განსხვავებული გეგმა
დააწყო. გიორგი ხედავდა დავითის აჯანყების უიმედობას.

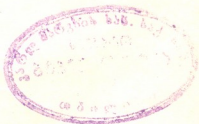
ხედავდა რომ მხოლოდ ქართლის აჯანყებით საქართველო თავისუფლებას ვერ მოიპოვებდა, — რომ ურდო, მართალია, დაშლა-დასუსტების გზაზე შემდგარიყო, მაგრამ მას ჯერ კიდევ საკმაო ძალა ჰქონდა. ამიტომ თათართა ბატონობისაგან განთავისუფლების საქმეს დიდი წინასწარი მზადება სჭიროდა. უპირველეს ყოვლისა საჭირო იყო აოხრებული ქართლის შესვენება, მოშენება; საჭირო იყო საქართველოს გაერთიანება (თათართა მხრით ხელის შეწყობით ქვეყნის ცალკე ნაწილები ქართველ მთავრებს გაესაკუთრებინათ), დიდკაც-აზნაურთა თვითნებობის აღაგმვა, მტკიცე ხელისუფლების შექმნა. მხოლოდ ამის შემდეგ ექნებოდა თათართა წინააღმდეგ აჯანყებას გამარჯვების პერსპექტივი.

თავისი პოლიტიკური მოღვაწეობა გიორგი მეფემ თათრებისადმი მოჩვენებითი ერთგულებით დაიწყო. ქართლის აჯანყებით თავმოებზრებული თათრები გიორგის ამ მორჩილებას ძვირად აფასებდნენ. მეფემ ურდოში თათართა დიდკაცები დაიმეგობრა და მათი შემწეობით მნიშვნელოვანი შეღავათები ადვილად მოიპოვა. საქართველოში თათართა ხარკის აკრეფის საქმეს ამიერიდან თვითონ მეფე განაგებდა და არა ურდოს მოხელე-მოიჯარადრე. ამავე დროს ყანისაგან გიორგიმ საქართველოს სხვადასხვა ნაწილის ერთ სამეფოდ გაერთიანების თანხმობა მიიღო. გამდგარი მთავრების წინააღმდეგ მეფემ გარშემოიყარა ყველა ისინი, ვისთვისაც ქვეყნის მთლიანობა და მტკიცე ხელისუფლება ძვირფასი იყო. ხერხიანი მოქმედებით გიორგიმ ადვილად შემოიერთა დასავლეთი საქართველო, სადაც დავით რუსუდანის-ძის შვილი-შვილი მეფობდა; ასევე შემოიერთა მან საქართველოს სამხრეთ-დასავლეთი ნაწილი, რომელიც თათართა დახმარებით ჯაყელთა ფეოდალურ გვარს გაესაკუთრებინა. კიდევ უფრო ადვილად დაიმორჩილა გიორგიმ საქართველოსა და სომხეთ-შარვანის სხვა გამდგარი მთავრები. სასტიკი ზომებით მეფემ აღაგმა ერისთავ-მთავრების თვითნებობა. ერთ-ერთ დარბაზობაზე მან შეუბრალებლად გასწყვიტა გაუსწორებელი მოღალატენი.

გაერთიანების შემდეგ ქართველები ქვეყნის პოლიტიკური წყობილების რესტავრაციას შეუდგნენ. აღადგინეს ძველი, თათართა ბატონობამდე ჩვენში არსებული წესები. დიდი ყურადღება მიაქცია მეფემ სამართლის საქმეს საქართველოს ბარსა თუ მთაში. არა ნაკლებ საზრუნავს შეადგენდა აგრეთვე ქვეყნის ეკონომიური გაძლიერება, მეურნეობა, ალებ-მიცემის გაცხოველებისათვის ხელის შეწყობა.

ამასობაში გიორგი მეფე მოსაჩვენარად თათართა ერთგულებას განაგრძობდა, ხოლო ამავე დროს ილხანის მოსისხარ მტრებთან მეგობრულ კავშირსა ჰკრავდა.

ასე თანდათან საქართველო ძლიერდებოდა და თათართა ბატონობის უკუსაგდებად ყოველ მხრივ ემზადებოდა. თათართა ურდოს საქმე კისულ უკან და უკან მიდიოდა და 1327 წელს, როცა ყაენის კარზე დიდი არეულობა დაიწყო, გიორგიმ დრო ხელსაყრელად სცნო და თათრებს ხარკის მიცემა შეუწყვიტა. აჯანყებულთა დასასჯელად წამოსული მტრის ჯარი ქართველებმა სასტიკად დაამარცხეს და თათართა ასწლოვანი ბატონობაც საბოლოოდ თავიდან მოიცილეს.

შელმოწ. დასაბეჭდად 26. IX. 1941
ბეჭდურ ფორმ. რაოდენობა $1\frac{3}{4}$
საავტორო ფორმ. რაოდენობა $1\frac{1}{2}$
ქაღალდის ზომა 82×110 სმ $\frac{1}{32}$
ტირაჟი 1000; შეკვეთა № 2228;
უგ34800

4/343

ფან 60 ჯგ.

БОРЬБА ГРУЗИНСКОГО НАРОДА
ПРОТИВ ИНОЗЕМНЫХ ЗАХВАТЧИКОВ

I

Н. Бердзенишвили

ЭПОХА ТАТАРСКОГО ВЛАДЫЧЕСТВА

(На грузинском языке)

Издательство Академии Наук Грузинской ССР
Тбилиси, ул. Дзержинского 8